

Nr 299.

Av herr **Hjalmarson m. fl.**, *angående upphävande av lagen om kronans förköpsrätt.*

Redan när lagen om kronans förköpsrätt behandlades av 1947 års riksdag, framhölls i högerns partimotion, att det var obestyrkt att lantbruksnämnderna för den yttre rationaliseringens genomförande, utöver vad som kunde erhållas genom aktiv inköpspolitik i fria marknaden, behövde disponera över så mycket jordbruksjord att de även måste ha tillgång till förköpsrätt. Det framhölls vidare, att kronans förköpsrätt på ett obefogat sätt inkräktade på jordägares och jordköpares rätt och kunde befaras minska den rationaliseringsverksamhet, som sker genom jordbrukarnas egna, fria intiativ. Det kunde inte vara riktigt, att staten för att hjälpa en grupp jordbrukare berättigades inkräkta på helt andra jordbrukares rätt. I motionen anfördes vidare: »Av särskild vikt för rationaliseringsarbetets genomförande är jordbrukarnas inställning till och förtroende för detsamma. Det kan ur sådan synpunkt vara oklokt att från början tillgripa ett sådant medel som förköpsrätten, som alldeles säkert kommer att medföra konflikt mellan olika intressen.»

Vad i högerns partimotion år 1947 anfördes har till alla delar besannats. Ingrepp som gjorts med stöd av förköpslagen har känts rättskränkande för dem som drabbats av dem, och i flera särskilt uppmärksammade fall har samma uppfattning kommit till synes i pressen. Att just förköpslagens omhänderhavande jämte lantbruksnämndernas befattning med jordförvärlagen varit den främsta källan till irritation mellan jordbrukarna och rationaliseringsorganen är obestridligt. Till detta kommer, att lantbruksnämndernas sysslande med att vid överlåtelse av jordbruksfastighet överväga, om förköpsrätten skall användas eller icke, medfört en sådan belastning av lantbruksnämndernas arbetskrafter att andra ur jordbrukets synpunkt mera angelägna uppgifter blivit åsidosatta.

Av en av t. f. byråchefen i lantbruksstyrelsen S. O. Berg lämnad redogörelse för lantbruksnämndernas verksamhet under år 1949 framgår, att lantbruksnämnderna då behandlade 6 700 förköpsärenden, vilket resulterade i 27 egendomsköp med stöd av förköpslagen samt 24 frivilliga överenskommelser med förköpslagen som påtryckningsmedel. För år 1950 visar en preliminär sammanställning att lantbruksnämnderna prövat 7 900 förköpsärenden, varvid förköpslagen kommit till användning i 58 fall. Av de 14 600 egendomsöverlåtelse som under två år prövats, förelåg möjlighet att erhålla jord för rationaliseringsändamål endast i 0,7 procent av fallen.

De arealer som förvärvats med förköpslagens hjälp ha också varit obetydliga. 1949 understeg medelarealen åker 6 ha och medelarealen skogsmark 20 ha per förvärvad egendom.

Förklaringen till detta ur rationaliseringssynpunkt magra resultat ligger i att småbrukens förekomst — där de inte skapats genom en missriktad statlig egnahemsverksamhet — i regel beror av att de naturliga betingelserna inte möjliggjort bildandet av annat än småbruk. Där betingelser funnits för skapande av större brukningsenheter ha de i betydande grad undan för undan tillvaratagits genom jordbrukarnas egna rationaliseringsåtgärder genom nyodling och sammanslagningar. Den utredning, som föregick 1947 års beslut om den framtida jordbrukspolitiken, konstaterade visserligen med jordbruksstatistikens hjälp, att fortsatt rationalisering genom arealökning vore önskvärd för ett stort antal småbruk, men lämnade ingen uppgift om för hur många småbruk de naturliga betingelserna voro sådana, att detta vore möjligt. Man nöjde sig med att föreslå så långt gående lagar som om kronans förköpsrätt och expropriationsrätt för rationaliseringsändamål. I fråga om förköpslagen visar nu erfarenheten, att dess värde för rationaliseringen är mycket begränsat och att den praktiskt taget är betydelslös för det svenska jordbrukets strukturförändring genom yttre rationalisering. Den vid lagens genomförande allmänt spridda uppfattningen, att förköpsrätt skulle vara nödvändig för rationaliseringsarbetet, har visat sig vara ogrundad.

Som irritationsmoment mellan jordbrukarna och rationaliseringsorganen har däremot förköpslagen visat sig vara än värre än man befarade. Den har även medfört mycket stor arbetsbelastning för lantbruksnämnderna. T. f. byråchefen Berg ställer sig i sin redogörelse mycket tvivlande, om de år 1949 med förköpsrättens hjälp förvärvade fastigheterna motivera det myckna arbete de förorsakat lantbruksnämnderna, och anför därom följande: »Även om nämndernas förköpsprövning inte skulle kosta mer än 20 kronor per köp i arbetslöner, resor, papper o. s. v., vilket sannolikt är alldeles för lågt gissat, blir det dock en kostnad av 2 600 kronor per förvärvad fastighet. Härtill komma åtskilliga hundralappar för själva rättsförfarandet m. m.» För 1950 kan kostnaden beräknas bli något högre.

T. f. byråchefen Berg anför vidare, att eftersom varje lantbruksnämnd har 150 jordförvärvsärenden och 260 förköpsärenden per år, kan man anta, att varje nämnd har ca 1½ arbetskraft eller sammanlagt 40 tjänstemän bundna vid dessa ärenden. Eftersom det i stor utsträckning är agonomer och lantmätare i nämnderna, som syssla med dessa ärenden, och hela denna personaluppsättning uppgår till 116, blir det ungefär tredjedelen av denna kvalificerade arbetsstyrka, som sysslade enbart med tillämpning av förköpslag och jordförvärvslag.

Man torde ha fog för den förmodan, att om lantbruksnämnderna använt de medel, som denna övervakning över jordförvärvslagen och användningen

av jordförvärvslagen kostat, till att genom köp i öppen marknad förvärva jord för rationaliseringsändamål, hade resultatet blivit bättre och den förvärvade arealen större. Tjänstemännen hade fått mera tid för andra arbetsuppgifter, och lantbruksnämndernas resekostnader hade blivit mindre.

Den redogörelse som lämnas över lantbruksnämndernas sätt att sköta de inre rationaliseringsåtgärderna visar otillfredsställande förhållanden. Enligt uppgifter i nionde huvudtiteln uppgick balansen för förrättningar avseende den inre rationaliseringen vid 1949 års början till 11 278 och hade vid dess slut ökat till 16 067. Den under året uppkomna balansen uppgår till 4 789 stycken eller 42 procent mera än vid årets början. Detta är rent skrämmande förhållanden, som lantbruksstyrelsen sökt få bukt med genom att såväl i fjol som i år påyrka nya tjänster. De i årets petita upptagna 19 nya tjänsterna äro ungefär vad som behövdes för att under ett år bringa ned den balans som uppstått under år 1949. Skulle hela den vid detta års slut kvarstående arbetsbalansen nedbringas, behövdes omkring 70 nya arbetskrafter. Av fullt godtagbara skäl har departementschefen under det ekonomiska läge som rått såväl 1950 som 1951 avvisat sådana personalutökningar, men om då ingenting annat åtgöres kvarstår balansen.

Däremot har departementschefen ställt sig välvillig till yrkandet om höjda anslag till lantbruksnämndernas omkostnader och förordat en anslagshöjning med 375 000 kronor till 1 825 000 kronor för nästa budgetår. Det anmäldes att det är resekostnaderna som gjort, att omkostnaderna inte kunnat hållas inom den beräknade ramen. Under budgetåret 1949/50 skedde ett överskridande av förslagsanslaget med 528 016 kronor. Säkerligen sammanhänga lantbruksnämndernas oberäknat stora resekostnader med deras sysslande med förköpsärenden. Det är oss bekant, att vid avgörande av sådana ärenden ibland hela nämnden rest ut och skaffat sig direkt kännedom om förhållandena, en sak som vi inte anse vara annat än motiverad, då det gäller för enskild rätt mycket betydelsefulla avgöranden som lantbruksnämnderna ha att träffa. Som faktum kvarstår dock, att det resultat förköpsrättens användning gett för rationaliseringen inte står i rimlig proportion till dessa resekostnader, lika litet som det står i proportion till den sysselsättning den förorsakat tjänstemännen.

Ingen anledning finnes enligt vår mening att låta här påpekade missförhållanden slentrianmässigt fort fara. Olika utvägar står också till buds för att åstadkomma rättelse. En enkel åtgärd vore att genom ny instruktion anbefalla lantbruksnämnderna att avstå från obligatorisk prövning av förköpsrättens användning och endast behandla fall, där ingripande påkallats av någon jordbrukare. På så sätt kunde vissa svårigheter för stunden undvikas, men själva den grundläggande svårigheten komme man på detta sätt icke ifrån. Den bottnar i befintligheten av en lag, vars bärande linje av stora grupper medborgare betraktas som oförenlig med vad de anse vara elementära medborgerliga rättigheter. Lagen om kronans förköpsrätt

skapar av detta skäl konflikter. Den har visat sig vara i stort sett överflödigt och illa lämpad för de uppgifter för vilkas fullföljande den skapats. Den har icke befordrat utan snarare fördröjt en anpassning efter de ekonomiska betingelserna under vilka jordbruket numera arbetar.

Med stöd av vad vi här anfört hemställa vi,

att riksdagen för sin del ville besluta om upphävande av lagen om kronans förköpsrätt från och med den 1 juli 1951.

Stockholm den 26 januari 1951.

Jarl Hjalmarson.

Martin Skoglund.

T. G. v. Seth.

Ernst V. Staxäng.

Folke Kyling.

Erik Hagberg.

Elis Håstad.

E. Birke.